

А. М. Лямець

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК БЛИЗЬКОГО СХОДУ: ІСТОРИОГРАФІЯ

Дослідження комплектування фондів бібліотек Близького Сходу українськими дослідниками проводилося несистемно. Серед дотичних робіт слід звернути увагу на дисертаційне дослідження старшого наукового співробітника НБУВ, кандидата історичних наук Л. М. Дем'янюк [Дем'янюк 2011, 10–11], присвячене вивченню історії та сучасним тенденціям розвитку бібліотечної справи Ісламської Республіки Іран. Авторка зазначає, що іранські дослідники торкалися проблеми вивчення формування фондів. Слід також відзначити, що, розглядаючи бібліотечну справу епохи Сасанідів, Л. М. Дем'янюк цитує А. Тафазолли [Тафазолли 2008] щодо двох важливих якостей правителя Хосрова I: “Найвеличнішою і найкращою прикрасою, яка підносить правління будь-якого царя, є визнання Бога і повага до науки і знань, поклоніння їм і наслідування їм” [Дем'янюк 2011, 40–41]. Ці дві складові: віра в Бога та повага до знань – властиві і для ісламської арабської філософії, яка знайшла своє відображення також і в бібліотечній справі. Віру в Бога розглядаємо як аспект, який передував утворенню в арабських бібліотеках колекцій книг з ісламу. Повагу до знань аналізуємо як рушійну силу не тільки для утворення бібліотек, а й для подальшого поповнення їхніх фондів (одна з першопричин визнання комплектування як необхідного процесу пошуку нової інформації). Л. М. Дем'янюк також звертає увагу на аспекти організації документів Сасанідської держави, що мають паралелі з сучасними системами ОП: “Щоразу, як Сасанідський шах видавав указ, спеціальний секретар (девірбаз) записував указ на папері у присутності шаха; інший службовець реєстрував його в окремому списку. Наприкінці кожного місяця список впорядковувався статично, скріплювався печаткою правителя і лише потім подавався до шахиншахської бібліотеки-архіву” [Дем'янюк 2011, 43–44]. Таким чином, здійснювався один з принципів ОП: збирання певного типу документів, які підлягають обов'язковому збереженню.

Л. М. Дем'янюк зауважує, що давні іранські бібліотеки, а також бібліотеки періоду посилення впливу ісламу за функціональними ознаками більш тяжіли до збереження фондів, аніж до обслуговування читачів. Власне моделювання фондів відбувалося залежно від уподобань еліти та правителів, тому і комплектування (на той час джерелами комплектування виступали в основному закупівлі та дари) не мало системи, як б була пов'язана з системами забезпечення читацької аудиторії необхідною інформацією. Однак ця тенденція змінюється з появою та урізноманітненням освітніх і духовних установ. Слід підкреслити, що ці твердження є слушними і для арабських бібліотек.

Робота Л. М. Дем'янюк, незважаючи на історичну спрямованість, є дуже актуальною для дослідників книгознавців та бібліотекознавців. При зіставленні інформації з різних частин дисертаційного дослідження можна зробити висновки про комплектування іранських бібліотек. Крім того, в дослідженні є й безпосередня інформація щодо комплектування фондів: “Починаючи з 1973 р. всі витрати на закупівлю, передплату книг та періодичних видань, будівництво бібліотечних приміщень, придбання бібліотечного устаткування, виплату заробітної платні бібліотечним працівникам, проведення курсів підвищення кваліфікації, надання бібліотечних послуг фінансує Міністерство

культури та мистецтва...” [Дем’янюк 2011, 93–94]. Таким чином, ми одразу дізнаємося про джерело фінансування закупівель та передплати періодики в публічних бібліотеках Ірану в 1973 р. У роботі також згадуються дослідники комплектування фондів іранських бібліотек, зокрема проаналізована робота А. Сінаї “Маджмуесазі дар кетабханеха” (“Комплектування фондів у бібліотеках” (2006 р.)) [Дем’янюк 2011, 135–136], І. Саби “Шівейе бахрегирі аз кетабхане ва манабейе ан” (“Спосіб користування бібліотекою та її фондами” (2002 р.)) [Дем’янюк 2011, 135]. Згідно з поглядами Л. М. Дем’янюк, А. Сінаї дав характеристику книжковому ринку Ісламської Республіки Іран, виокремив його особливості, розкрив роль іранських та міжнародних книжкових виставок-ярмарків у формуванні фондів. У свою чергу, І. Саби наголошував, що бібліотека повинна постійно здійснювати наукове формування бібліотечного фонду відповідно до свого статусу та враховуючи читацькі запити [Дем’янюк 2011, 135–136]. Ще раз треба відзначити інформативність та актуальність цієї дисертації.

Дослідження, дотичні до вивчення формування та комплектування фондів бібліотек Близького Сходу, ми можемо знайти і на теренах країн СНД. Зокрема, аналізом історії, сучасного стану та основних проблем розвитку національних бібліотек арабських країн займався А. М. Муханна [Муханна 1984]. Ним були досліджені національні бібліотеки Єгипту, Алжиру, Іраку. Окремий підпункт його дисертаційного дослідження присвячений проблемам національних бібліотек арабських країн у сфері комплектування у зв’язку з необхідністю створення сукупного національного фонду документів суспільного користування [Муханна 1984, 123–142]. Однією з ідей А. М. Муханни є твердження щодо системного підходу до комплектування, враховуючи координацію між службами документації, національними бібліотеками та архівами в інформаційній інфраструктурі. Особливий акцент дослідник робить на необхідності запровадження в країнах арабського регіону національних бібліотек, які, власне, і мають традиційні функції збирання та зберігання всіх видів друкованих матеріалів, що видаються (розглядається період 1974–1984 рр., коли в Бахреїні, Джибуті, Об’єднаних Арабських Еміратах, Омані, Сомалі не було національних бібліотек).

А. М. Муханна наголошує на тому, що національні бібліотеки арабських країн можуть виконувати свої функції тільки в тому випадку, якщо їм надано право комплектувати фонди за законом про обов’язковий примірник (ОП): “В настоящее время из 15 арабских государств, имеющих НБ или библиотеки, выполняющие их функции, такого рода законы действуют в 10. В законодательном порядке обязательный экземпляр получают НБ и библиотеки, выполняющие их функции, в Египте (с 1881 г.), Марокко (НБ в г. Арибате – с 1923 г.), Тунисе (с 1986 г.), Ливане (с 1941 г.), Сирии (с 1949 г.), Алжире (с 1956 г.), Ираке (с 1966 г.), Судане (с 1966 г.), Кувейте (с 1972 г.)” [Муханна 1984, 125–126].

У дисертації А. М. Муханни ми можемо простежити особливості комплектування національних бібліотек Близького Сходу за період приблизно від 1964 р. до 1984-го. Зокрема, ці особливості стосуються ОП: “Вкладчики (авторы или типографии, в Алжире – типографии и издательства) передают обязательный экземпляр в одно из министерств страны, чаще всего в Министерство информации, которое и распределяет его по библиотекам, в частности направляет определенное законом число обязательных экземпляров в НБ. В Сирии, например, в соответствии с актом печати № 53 1949 г. авторы или издатели для получения разрешения на выпуск в свет готовящегося к выпуску издания обязаны направить два его экземпляра в Министерство информации, осуществляющее цензурный контроль за печатью. Кроме того, один экземпляр направляется ими в Министерство культуры и национальной ориентации, ведущее библиографический учет издаваемой в стране печатной продукции” [Муханна 1984, 126–127]. Слід відзначити, що направлення ОП спочатку до відповідального міністерства, а потім до НБ тільки уповільнювало комплектування фондів НБ (уповільнювало надходження до національної бібліотеки літератури за джерелом “обов’язковий примірник”). Крім того, витрачалися зайвий час та кошти на пересилку.

Незважаючи на те що дисертація А. М. Муханни містить досить застарілу інформацію (1984 р.), все ж при детальному її вивченні можна зробити актуальні висновки. Зокрема, дослідник констатує, що в арабських країнах кількість ОП коливається від 2 до 6 (в Єгипті – 5 примірників, в Алжирі – 4 примірники від видавництв і 1 від друкарні, в Сирії – 2 примірники, причому Національна бібліотека отримує вітчизняні періодичні видання, статистичні бюлетені, а бібліотека Аз-Захірія – всі інші види видань) [Муханна 1984, 127–128]. Таким чином, ми можемо простежити декілька причин неефективності систем ОП в арабських країнах. По-перше, значна кількість ОП не тільки ускладнює інфраструктуру системи, а й потребує додаткової координації, якщо всі вони розподіляються по різних установах. Крім того, раціональним числом примірників для депонування є 2 або 3, їхня більша кількість впливає як додаткове навантаження на видавців, яким фінансово не вигідно безкоштовно передавати великі партії продукції. Крім того, вони мають віддавати додаткові кошти на пересилку літератури до міністерств та бібліотек. І ще одною проблемою, як зазначає Муханна, є посередництво міністерств інформації між видавцями та національною бібліотекою [Муханна 1984, 127–128]. Це уповільнює роботу національної бібліотеки з депонування, зумовлює більші поштові витрати і, врешті-решт, знижує ефективність усієї системи ОП.

Умовною датою появи наукової літератури про комплектування наукових та публічних бібліотек на Близькому Сході можна вважати закінчення Другої світової війни. Ці дослідження також тісно пов'язані з появою національних бібліотек в арабських країнах та впорядкуванням інформаційної інфраструктури.

Комплектування фондів бібліотек Близького Сходу вивчалось багатьма арабськими дослідниками. Серед них – М. Салямаг [Салямаг 1997] (вважає, що аналіз комплектування слід розпочинати з визначення бібліотечного фонду, а також розглядає забезпечення бібліотечними ресурсами з позицій обслуговування), Г. Ан-Наваясат [Ан-Наваясат 2000] (розглядає комплектування з точки зору розвитку фондів бібліотек та інформаційних центрів), І. Амін [Амін 1980] (вивчав комплектування як складову бібліотечних процесів), М. Насар [Насар 2003] (висвітлив формування та розвиток фондів як цілісну систему “спеціалізована установа – адаптований до установи бібліотечний фонд”), М. Атім [Атім 1986] (досліджував політику формування фондів та технічні процеси, пов'язані з їхньою реалізацією), Х. Абабадат [Абабадат 1996] (на його думку, комплектування та розвиток бібліотечних фондів слід розпочинати з аналізу інформаційних джерел), А. Ан-Нджадаві [Ан-Нджадаві 1982] (аналізував “тазвід” у рамках курсу вступу до бібліотекознавства та інформаційної науки), М. Бактут [Бактут 2002] (досліджував розвиток фондів у бібліотеках гуманітарного та суспільного факультетів Університету Танта (Єгипет)) та ін.

Н. Мутавалія [Мутавалія 2002], спираючись на погляд американської дослідниці Е. Футас, вважав бібліотечний фонд головним характеризуючим елементом, що визначає статус бібліотеки та її індивідуальні риси. Відповідно, розвиток фондів він розглядав як програму забезпечення бібліотечного фонду матеріалами з урахуванням поточних та майбутніх потреб.

З історичної точки зору досліджував “тазвід”¹ Ш. Халіфа [Халіфа]. Він розумів комплектування як процедуру (операцію) відбору матеріалів з різних джерел та приєднання того, що було отримано з інформаційного простору, до бібліотечних фондів, які накопичувались роками. Ця діяльність мала відбуватися відповідно до політики (профілю), яку бібліотека встановлює сама для себе. Ш. Халіфа наголошував, що з самого початку появи бібліотек процедура комплектування вважалася основною, забезпечувала існування книгосховищ, сприяла розвитку та зростанню книгозбірень. На його думку, з епохи раннього Середньовіччя до системи комплектування додаються закупівлі та дари як від авторів, так і від власників індивідуальних бібліотек.

Ш. Халіфа відзначився не тільки історичними дослідженнями. Його перу належать роботи з вивчення теоретичних засад комплектування єгипетських бібліотек, зокрема

відбору матеріалів [Халіфа, 63–64]. Він є одним з дослідників відбору літератури до бібліотек університетів, інститутів та коледжів. Дослідник значно розширив цю тематику, став помітним теоретиком з комплектування фондів. Залучав до своїх досліджень здобутки зарубіжних вчених, зокрема М. Каргер, В. Бонка, О. Хампрі, П. Бікслера та ін. Розглядав бібліотеки коледжів та інститутів з точки зору їхнього співвідношення з навчальними планами, кількістю студентів, кількістю років навчання. Вважав, що комплектування цих бібліотек служить одному завданню – забезпеченню необхідною літературою груп випускників середніх шкіл, які вступили до навчального закладу. Серед його основних ідей можна виділити: порівняння бібліотек коледжів та інститутів зі шкільними бібліотеками (вважав їхні механізми комплектування фондів схожими), формування уявлень про єдність професійних уподобань студентів (звідси залежність бібліотеки від певної тематичної моделі), акцент на більшу однорідність читацької аудиторії інституту (коледжу) в порівнянні з аудиторією публічних бібліотек (виділив умовне місце інститутських бібліотек між публічними та шкільними, відповідно визначив наслідки, які стосувалися відбору матеріалів до фондів).

Ю. Абду ль-Мааті [Абду ль-Мааті 1995] вважав “амаліййту ттазві:д”² реалізацією та подальшим процесом отримання інформаційних ресурсів і здійснення доступу до них. Причому всі ці процеси і процедури мають бути формально утверджені бібліотекою за-далегідь. На думку Ю. Абду ль-Мааті, отримання інформаційних ресурсів обов’язково має проходити стадію відбору. Він вважає, що “тазві:д” не має обмежуватися тільки відібраними ресурсами з таких джерел, як дари, обмін, спільні закупівлі³. Бібліотека також має здійснювати самостійні закупівлі літератури. Ю. Абду ль-Мааті висвітлив багато теоретичних моментів комплектування, в тому числі йому належить ідея формування спеціальної таблиці “Процеси (кроки) формування та розвитку бібліотечних фондів”, яка складається з 6 основних процедур:

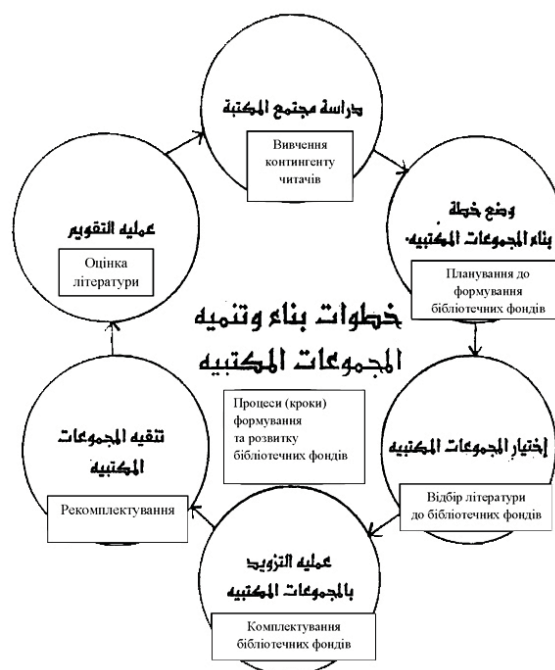
1. Вивчення контингенту читачів (Дірасату муджтамаі ль-мактабаті).
2. Оцінка літератури (Амаліййату таквім).
3. Реконструювання (Танкиййат).
4. Комплектування бібліотечних фондів (Амаліййату т-тазвід).
5. Відбір літератури до бібліотечних фондів (Іхтіяр).
6. Планування до формування бібліотечних фондів (Вадау хататі бінаі ль-маджмуаті ль-мактабіййаті).

Співвідношення цих елементів можна побачити в таблиці 1 [Абду ль-Мааті 1995]. Ю. Абду ль-Мааті наголошував, що процеси (кроки) формування та розвитку бібліотечних фондів є послідовними і утворюють замкнене коло, в якому ці процедури кожен раз повторюються. Цикл продовжується так довго, як це передбачено в довгостроковому плануванні бібліотечного фонду. Відповідно до цієї ідеї вчений особливо наголошував на тісному зв’язку контингенту читачів зі співробітниками бібліотеки при реалізації тих чи інших процесів, що відображені в таблиці.

Крім цього, Ю. Абду ль-Мааті відзначився значними досягненнями у сфері вивчення розвитку бібліотечних фондів [Абду ль-Мааті 2010], серед інших фахівців виділяється теоретичними підходами до роз’яснення матеріалу.

Сучасні напрями розвитку комплектування фондів арабських бібліотек вивчав М. Аль-Джанда [Аль-Джанда]. На його погляд, комунікаційна революція змінила більшість минулих інформаційних концепцій, які існували багато десятиліть і навіть століть. М. Аль-Джанда вважає мережу Інтернет одним з найважливіших інструментів передачі інформації, який трансформував концепції та функції арабських бібліотек стосовно читацької аудиторії. Його наукові дослідження ґрунтуються на нових підходах до комплектування фондів з використанням Інтернету та його похідних. Вчений зазначає, що сучасна бібліотека є “конструктом”, який має включати не тільки фонди книг, а й довідкові та глянцеви видання.

Таблиця 1

М. Аль-Джанда визначає бібліотеку за її новими комунікаційними та мережевими функціями, акцентує увагу на внутрішньому та зовнішньому співробітництві з метою отримання інформаційних ресурсів. Однією з його ідей є наукове обґрунтування із застосуванням статистичних та емпіричних відомостей реалізації та експлуатації мережі Інтернет у сфері комплектування бібліотечних фондів. М. Аль-Джанда в цьому питанні особливу увагу звертає на визначення необхідних системних складових. Ці складові мають бути наявні в арабських бібліотеках і разом мають сформувати окреме електронне середовище (програму, мережу), яке буде використовуватися у сфері комплектування. Крім цього напряму досліджень, М. Аль-Джанда є автором книг із розвитку фондів, зокрема він проаналізував формування розвитку фондів у бібліотеці факультету (сектору) теоретичних та прикладних наук Університету Мануфія (Єгипет) [Аль-Джанда 1997].

Г. Джабар [Джабар] розглядав комплектування крізь призму університетських арабських бібліотек. З його погляду, “тазвід” являє собою процес раціонального відбору найкращих матеріалів для читачів у рамках бюджету, який часто стає вирішальним фактором. На думку Г. Джабара, комплектування бібліотечних фондів має свої закономірності та особливості, зокрема на перше місце виходять цілі, пов’язані з формуванням фондів. У “тазвіді” він виділяє такі три основні складові:

1. Власне комплектування: закупівлі, дари, ОП та ін. (Тазвід).
2. Організація інформації (Танзім).
3. Поширення (розподіл) інформації (по фондах).

Розвиток фондів з точки зору функцій та організації відділів комплектування аналізує А. Омар [Омар 2001]. На його думку, відділ комплектування слід досліджувати за такою послідовністю:

- 1) політика закупівель (ас-сійасату ш-шіраййату);
- 2) основні функції підрозділу комплектування (аль-вазаіфу ль-асасіййату лікісмї т-тазвід);
- 3) організація підрозділу комплектування, його зв’язки з іншими підрозділами (танзіму кісмї т-тазвіді, ваалякатугу біль-аксамї ль-ухра);
- 4) персонал підрозділу комплектування (мувазафу кісмї т-тазвід).

На основі досліджень університетських та дослідних бібліотек А. Омар зробив висновки щодо необхідності виявлення спеціальної політики закупівель для підрозділів комплектування фондів. Він висвітлив чотири ознаки, які мали виділити серед великої кількості бібліотек саме ті, які потребують такої програми закупівель. Серед цих ознак:

1. Бібліотека отримує книги, періодику та інші матеріали і забезпечує доступ читачів до них. Також бібліотека узгоджує комплектування фондів з потребами студентів, вишів, науково-дослідних установ.

2. Бібліотека має фонди і забезпечує доступ читачів до книг та інших матеріалів. Узгоджує комплектування з розвитком та змінами навчального плану або тенденціями наукових досліджень.

3. Бібліотека має фонди та забезпечує доступ читачів до кожного друкованого або рукописного видання, що може бути зареєстроване як культурна пам'ятка або народне надбання. Бібліотека пов'язана з будь-якими навчальними планами або дослідними програмами.

4. Бібліотека має історичні фонди або фонди, які розкривають історію або розвиток університету. Доступ до цих історичних матеріалів може здійснюватися шляхом абонементу, якщо це можливо згідно з правилами користування бібліотекою.

А. Омар також розглядав підрозділ комплектування фондів як систему, яка має у своєму складі елементи, прямо не пов'язані з існуючими фондами, і розвивав ідеї щодо зменшення ролі акумуляції матеріалів і збільшення ролі раціональних закупівель з урахуванням інтересів читачів. Слід звернути особливу увагу на те, що А. Омар є визнаним вченим арабського світу, професором, доктором наук за спеціальністю "бібліотеки", автором понад 50 наукових праць з арабського книгознавства та бібліотекознавства [Професор доктор Ахмад Анвар Омар...]. Його багаторічний досвід роботи⁴ та різнопланові дослідження дозволили вченому чудово орієнтуватися в усіх напрямках бібліотечної роботи, викладати спеціальні дисципліни та курси. Наукові зацікавлення А. Омара є визначними та численними: комплектування фондів, вивчення систем видачі книг, вивчення систем замовлення книг у бібліотеках, аналіз підготовки бібліографічної інформації, професійна підготовка бібліотекарів, визначення поняття, видів та сфер використання бібліографій та ін.

Подібно до А. Омара підрозділ комплектування фондів бібліотеки вивчав Х. Саліх абду Ллаг [Саліх абду Ллаг 1999, 9–10]. У визначенні терміна "тазвід" він користувався ідеями С. Форда [Ford 1973, XII]. Вважав комплектування послідовністю технічних процесів, основною метою яких є отримання (накопичення) різного роду інформації шляхом дарів, закупівель, обміну та як ОП. Визнавав необхідність існування політики відбору, оцінки та виключення з фонду застарілих або неактуальних матеріалів. На відміну від А. Анвара, розглядав відділи комплектування як великих, так і малих бібліотек, саме у світлі розміру бібліотеки визначив важливі закономірності та залежності. На думку Х. Саліха абду Ллага, тазвід невеликих бібліотек вміщає в себе всі інші технічні процеси, тобто один чи два бібліотекарі самостійно відбирають ресурси, готують замовлення, здійснюють оплати рахунків за передплату та ін. Його ідеї мали актуальну спрямованість, зокрема він визначив місце відділу комплектування в середніх та великих бібліотеках, для великих бібліотек представив можливі підвідділи (сектори, блоки), підкреслив важливість та описав процеси, які в них проходять. На відміну від інших науковців та дослідників, звернув увагу на закупівлю та модернізацію інструментарію для відбору літератури (закупівля бібліографій, відбір каталогів видавців та ін.).

Комплектування фондів арабських бібліотек з позицій термінології розглядав М. Аляян [Аляян 2000]. Він відзначав певну тризначність терміна "тазвід". Згідно з його дослідженнями першим значенням слова "тазвід" є "створення споживання" або "предмет споживання", іншими варіантами значень є "прийняття споживання", "збільшення або зростання споживання". Відзначаючи втрату очевидних значень терміна, М. Аляян схилився до різнобічних його трактувань. Зокрема, розглядав "тазвід" як про-

цес, що сконцентрований на накопиченні книг та інших матеріалів у бібліотечних фондах (аналіз трактування С. Форда). Представляв комплектування як бібліотечний процес, що реалізує забезпечення необхідними прийнятними матеріалами бібліотек, враховуючи політику відбору (аналіз поглядів Е. Еванса). Вважав “тазвід” системою бібліотечних підрозділів, основними завданнями яких є замовлення й отримання книг та інших матеріалів, отримання літератури шляхом дарів та обміну (розглядав трактування Л. Харрода).

М. Аляян відзначився як вчений, який досліджував не тільки “тазвід”, а й цілу низку питань, пов’язаних із джерелами інформації [Аляян 2000, 72–73]. Користуючись поглядами таких дослідників, як А. Гамашрі та М. Атім, він сформулював рекомендації щодо оцінки книг у фондах, відповідно частина з них могла бути використана для організації закупівель та ін. процесів комплектування. Всебічну оцінку книги М. Аляян представляв як роботу, що мала складатися з трьох основних етапів: 1) визначення авторства та інтелектуальної відповідальності; 2) тематична оцінка, оцінка змісту та структури книги; 3) фізичний стан та ціна книги. Його методика проведення експертизи видання відзначається особливим підходом. Тобто експерт, маючи при собі інструкцію з низкою чітко визначених питань до кожного з основних етапів оцінки, ставив собі ці питання і відповідав на них щодо кожного конкретного видання. Питання були сформульовані на зразок: “Чи є зазначена особа автором видання та спеціалістом у зазначеній сфері знань?”, “Який досвід, кваліфікація або вчений ступінь автора?”, “Яким є ступінь відповідальності автора (чи є співавтори)?”, “Яким є стиль письма та рівень мови автора?” та ін. Таким чином, М. Аляян зробив значний внесок у вивчення різних процесів комплектування фондів, є автором багатьох наукових робіт.

Розвиток фондів та комплектування шкільних бібліотек вивчав Х. Абду Шшафа [Абду Шшафа 1997, 207–208]. На його думку, комплектування фондів шкільної бібліотеки вимагає реалізації технічних процесів, які потребують високої чіткості виконання, а також спеціальних бібліотечних знань кожного етапу в постійній роботі, яка в ідеалі має продовжуватись безкінечно. Х. Абду Шшафа наголошує на регулярності цього виду діяльності; комплектування – це щоденна, щомісячна, щорічна праця. Вчений вважає, що комплектування фондів навчальних ресурсів шкільних бібліотек потребує системного підходу, а саме має поділятися на такі три основні складові:

- الشراء – (аш-шіра’у) закупівлі;
- التبادل – (ат-таба:далю) обмін;
- الاهداء – (аль-ігда:у) дари.

Х. Абду Шшафа зазначає, що кожне з цих трьох джерел комплектування має особливу важливість для шкільної бібліотеки. До цієї системи він також додає ще одну складову – міністерство освіти та навчання, яке також може забезпечувати необхідними навчальними ресурсами підрозділи комплектування (характерно для Єгипту). Дослідник звертає увагу на те, що навчальні матеріали можуть направлятися до шкільних бібліотек не тільки з міністерства, а й з інших центрів, зокрема Державного управління бібліотеками та Центру розвитку технологій. Загалом, його погляди щодо визначення поняття “тазвід” є досить класичними. Х. Абду Шшафа визначає комплектування фондів як забезпечення шкільних бібліотек необхідними бібліотечними ресурсами декількома шляхами: шляхом закупівель, дарів та обміну. Однією з особливостей його наукових розробок є дослідження “додаткових” джерел комплектування, таких як освітні управління та директорати, які можуть як надавати літературу шляхом дарів, так і рекомендувати для закупівель певні масиви навчальних матеріалів, найкращі навчальні посібники та підручники, керуючись суспільними та педагогічними принципами.

З точки зору загального бібліотекознавства та розвитку фондів розглядав “тазвід” Х. Касім [Касім 1990, 163–164]. На його думку, відділ (або сектор) розвитку фондів повинен реалізовувати три групи основних процесів. Причому перша група – спеціалізовані інтелектуальні процеси, друга група – процеси організації та управління, тре-

тя – циклічні письмові процеси. До першої групи він відносив процедури формування політики (інструкції, профілю) розвитку фондів, де наводились основні принципи роботи бібліотеки, профіль, вимоги до аудиторії читачів, визначалися відповідальні за відбір структури (підрозділи) та прописувалися стандарти (до відбору, обробки та ін.). До другої групи Х. Касім відносив фінансові завдання, бухгалтерський облік, адміністративні рішення, в тому числі щодо роботи на ринку друкованої продукції, організацію листування з партнерами. До третьої групи належать питання, пов'язані зі щоденною виконавчою роботою, що має регулярну повторюваність, зокрема маються на увазі листування, реєстрація надходжень, діловодство (зберігання та організація папок). Саме процеси цієї групи Х. Касім вважав найбільш прийнятними для автоматизації, особливо на ранніх етапах. Системний підхід вченого до вивчення комплектування та розвитку фондів відіграв помітну роль у подальшому розвитку арабської інформаційної науки. Х. Касім написав низку підручників зі вступу до книгознавства та бібліотекознавства, інформаційної науки [Касім 1995], розробив посібники з формування фондів [Касім 1988] та забезпечення бібліотек [Касім 1979]. Також він розглядав бібліотеки у світлі інформаційних систем, вважав, що кожен інформаційний об'єкт повинен мати у своїй структурі елемент, який має реалізовувати постачання документів (у контексті бібліотек цим елементом він вважав підрозділи комплектування).

Комплектування та розвиток фондів арабських бібліотек аналізувались не тільки окремими авторами, а й відображені в колективних працях. Зокрема, відділ бібліотек та технології навчання Університету Аль-Азхар зробив значний внесок у розробку цієї тематики, відділом опубліковані праці, присвячені основам відбору матеріалів та розвитку фондів [Лекції з основ відбору матеріалів та розвитку фондів... 2000, 69–70]. Колектив викладачів університету висвітлив не тільки термінологічні, а й основні теоретичні аспекти, пов'язані з комплектуванням. З термінологічної точки зору були висвітлені ідеї щодо походження слова “тазвід” від слова “зйа:дат” (الزيادة), що буквально означає “збільшення, підвищення”. Ними був визначений і сам термін “тазвід”, зокрема він розглядається як включення нових матеріалів, що можуть бути використані бібліотекою, до поточного бюджету з метою їхнього придбання. Основною метою цього процесу, вважають викладачі Аль-Азхару, є задоволення інформаційних потреб аудиторії читачів (міста або певного району). Крім того, одним з важливих завдань комплектування фондів, на їхню думку, є усунення недоліків поточного фонду. Окрім цих загальних засад, була висловлена ідея щодо побудови системи розвитку бібліотечного фонду, до якої були внесені такі процеси: тазвід (комплектування, придбання літератури), танзім (التنظيم), або організація фонду⁵, такїм (التقييم) – оцінка матеріалів, танкїйят або істіб'ад (التنقية, استبعاد) – “очищення фонду”, рекомлектування (вилучення застарілих або неактуальних видань) – та сїянат (الصيانة) – технічне обслуговування фонду.

Арабські дослідники вивчали не тільки цілісну систему комплектування фондів, а й окремі елементи цієї системи, зокрема відбір матеріалів. Аспектами відбору в бібліотеках займався М. Касім [Касім 1980]. Також відбір матеріалів до дитячих та шкільних бібліотек досліджував Х. Аль-Джавгара [Аль-Джавгара, 117–118]. Наголошуючи на потребі глибокої обізнаності у сфері розвитку та комплектування фондів, він радив звертати увагу на якість бюджету та його використання в бібліотеках. Х. Аль-Джавгара вважав, що відбір матеріалів однією людиною (бібліотекарем) буде обмеженим, і висловлював ідею формування спеціальної групи для відбору (експертизи) тої чи іншої літератури. Звертаючи увагу на сутність підходів до комплектування бібліотечних фондів, він прийшов до висновку щодо формування груп з постійних працівників бібліотеки, які мають брати участь у процесах відбору регулярно. Серед його думок кристалізувались ідеї щодо нагальної потреби набуття необхідного досвіду фахівцями, а також формування в них вміння у своїй роботі звертатися до різних думок та точок зору щодо відповідності книг, періодики та довідників потребам бібліотеки.

Окрім авторів, що вивчали “тазвід”, слід згадати науковців, які видавали наукові монографії, дотичні до тематики комплектування фондів. Наприклад, А. Кіндільджі [Кіндільджі 1999] вивчав використання інформаційних джерел у наукових дослідженнях. Зокрема він акцентував увагу на таких актуальних аспектах, як: використання можливостей бібліотеки в наукових дослідженнях [Кіндільджі 1999, 299–300], успішний пошук інформації, залежність джерел від типів досліджень (відповідно, мались на увазі фундаментальні, прикладні, документальні, експериментальні, академічні, неакадемічні та інші дослідження), відбір інформації та її аналіз, аналіз інформації та формування висновків, експертиза та критика джерел, інструментарій збору інформації, ефективність інструментарію збору інформації з точки зору зусиль, вартості засобів пошуку та ін. А. Кіндільджі звертає особливу увагу на той факт, що точність та об’єктивність при відборі джерел інформації підвищує цінність дослідження або дисертації, особливо якщо джерела обробляються кваліфікованим дослідником. Він представив чотири критерії, якими має керуватись науковець при роботі з джерелами [Кіндільджі 1999, 219–221], зокрема: 1) врахування відношень та об’єктивної тематичної схожості (сходження) між використаними джерелами та темою дослідження; 2) часова актуальність (сучасність) джерела та можливість оновлення (поновлення) інформації; 3) відповідальність автора за інформацію, що міститься в джерелі, врахування кваліфікації, популярності автора в тій чи іншій науковій сфері; 4) точність та вірогідність інформації в джерелі. Як бачимо, ці критерії також можуть бути використані і при відборі матеріалів до наукових бібліотек.

Окрім дотичних публікацій з розвитку та комплектування фондів, особливу увагу слід звернути на монографії, присвячені ісламській бібліотечній філософії, яка так чи інакше впливає на розуміння цілісної структури арабської бібліотеки та окремих її процесів. Одним з дослідників цього напрямку є Т. Шараф Ад-Дін [Шараф Ад-Дін 2001, 13–14]. На його думку, досліджуючи ісламські бібліотеки і вивчаючи наукові тексти про них, ми повертаємося до вивчення Корану та Сунни пророка Мухаммада. Як докази причетності Корану до формування бібліотек він наводить приклади з різних сур. Зокрема, наводиться уривок з 96 сури Корану “Аль-Аляк”⁶: “...Читай в ім’я Господа твого, який все створив, створив людину зі згустку крові. Читай, твій Господь найбагатший, який вчив за допомогою каляма⁷, вчив людей, які не мали знання”. Таким чином, розкривається нагальна потреба мусульман у читанні (а за логікою – і в організації бібліотек). Т. Шараф Ад-Дін також розглядає роль вчених (людей, що вивчали книги) в ісламі. Зокрема, він наводить уривок з 58 сури Корану “Аль-Муджаділа”⁸: “...Аллах звеличує тих (із двох), хто є вірним, і тих, хто має рівень вченого (вчений ступінь)”. Відповідно, цей уривок є доказом того, що кожен мусульманин, окрім віри, має тяжіти до вищих знань (а отже, вивчати книги). З 12 сури “Юсуф” Т. Шараф Ад-Дін наводить такий уривок: “...Насамперед є всезнання...”, що ще раз підтверджує цінність освіти та вивчення різнопланової літератури в ісламі. Аспект важливості релігійних та філософських книг також відображається в хадісах, переданих від Абу Хурайра⁹. Зокрема, Т. Шараф Ад-Дін наводить такий уривок з хадіса: “Якщо Аллах захоче зробити добро для когось, він подарує йому знання з релігії (віри)”. Розкривається також аспект пошуку інформації в ісламі, зокрема автор наводить вислови Ібн Маджа¹⁰ на підтримку Анаса ібн Маліка¹¹: “Пошук знань є обов’язковим для кожного мусульманина та кожної мусульманки”. Таким чином, Т. Шараф Ад-Дін є одним з дослідників ісламської бібліотечної філософії, окрім цього, він вивчав види бібліотек, їхню організацію, представив пояснювальні моделі процесів, що пов’язані з організацією бібліотек, описав роль бібліотек у соціальних комунікаціях.

¹ Комплектування, поставки (літератури).

² عملية التزويد – комплектування, поставки (літератури), син. до “ат-тазві:д”.

³ Наприклад, разом з навчальним закладом, до якого прикріплена бібліотека.

⁴ Остання посада – почесний професор Каїрського університету (до 1992 р.).

⁵ Організація фонду, на думку викладачів відділу бібліотек та технології навчання Університету Аль-Азгар, у свою чергу, поділяється на два процеси: тасніф (التصنيف; систематизація) та фаграсат (الفهرسة; каталогізація).

⁶ “Згусток крові”.

⁷ Тростинний стрижень із загостреним кінцем, який занурюється в чорнило.

⁸ “Сперечання”.

⁹ Абу Хурайра (603–681) – прибічник пророка Мухаммада (сахаб).

¹⁰ Ібн Маджа (824–887) – ісламський богослов, знавець хадісів.

¹¹ Анас ібн Малік (помер приблизно у 672 р.) – прибічник пророка Мухаммада.

ЛІТЕРАТУРА

Абабадат. Х. Джерела інформації: формування та розвиток бібліотечних фондів. Свей-лех, 1996.

Абду ль-Маамі Ю. Розвиток фондів в бібліотеках та інформаційних центрах. Александрія, 1995.

Абду ль-Маамі Ю. Формування та розвиток фондів в бібліотеках та інформаційних центрах на початку двадцять першого століття. Дару ль-Кутубі ль-Хадіс, 2010.

Абду Шшафа Х. Фонди джерел інформації в шкільній бібліотеці: формування, оцінка, розвиток. Каїр, 1997.

Аль-Джавгара Х. Бібліотеки для дітей та підлітків: бібліотечне обслуговування – технічні процеси – обладнання. Аль-Арабі ліль-Нашр ва т-Тавзії.

Аль-Джанда М. Формування розвитку фондів бібліотеки Університету Мануфія: факультет теоретичних та прикладних наук. Університет Мануфія: факультет літератури, 1997.

Аль-Джанда М. Мережа Інтернет та забезпечення арабських бібліотек інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / Університет Мануфія: факультет літератури: кафедра бібліотек. – Режим доступу: art.menofia.edu.eg/libsite/lib_dep/librarypublish/publishstaff/dr.elgandy/شبكة الانترنت والتزويد.pdf. – Загол. з титул. екрана. – Перевірено 27.02.13.

Аляян М. Джерела інформації: від епохи рукописів до епохи Інтернету. Дару ль-Фікрі ліль-Табааті ва н-Нашрі ва т-Тавзії: Йорданія: Амман, 2000.

Аляян М. Розвиток фондів бібліотеки (комплектування). Дару Сафаї ліль-Нашрі ва Тавзії – Амман, 2000.

Амін І. А. К. Бібліотечні процеси. Мосул, 1980.

Ан-Навайасат Г. А. Розвиток бібліотечних фондів в бібліотеках та інформаційних центрах. Амман, 2000.

Ан-Ндждаві А. Комплектування у “Вступі до бібліотекознавства та інформаційної науки” / Підготовлено групою авторів / Редактори Анвар Акуш та Садакі Дахбур. Амман, 1982.

Атім М. А. Запровадження наукового профілю та спеціальні технічні процеси для формування фондів. 1986. (Неопубліковані матеріали).

Бактут М. Формування фондів в бібліотеках кафедр гуманітарних та суспільних наук Університету Танта. Танта, 2002.

Дем’янюк Л. М. Історія та сучасні тенденції розвитку бібліотечної справи в Ірані: дис... канд. іст. наук: 27.00.03 / НАН України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011.

Джабар Г. Комплектування в університетській бібліотеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.najah.edu/sites/default/files/ProvisioningNewsletter6.pdf>. – Загол. з титул. екрана. – Перевірено 3.03.13.

Касім М. та ін. Відбір бібліотечних матеріалів. Багдад, 1980.

Касім Х. Джерела інформації: дослідження проблем забезпечення в бібліотеках та центрах документації. Каїр, 1979.

Касім Х. Джерела інформації та розвиток фондів бібліотеки. 2 видання. Каїр, 1988.

Касім Х. Вступ до бібліотекознавства та інформаційної науки. Каїр, 1990.

Касім Х. Дослідження в інформаційній науці. 2 видання. Каїр, 1995.

Кіндільджі А. Наукові дослідження та використання інформаційних джерел. Амман, 1999.

Лекції з основ відбору матеріалів та розвитку фондів. Александрія, 2000.

Мутаваля Н. І. та ін. Останні тенденції в управлінні та розвитку фондів і інформаційних центрів. Каїр, 2002.

Муханна А. М. История, современное состояние и основные проблемы развития национальных библиотек арабских стран в свете концепций НАГИС: Дис. канд. пед. наук: 05.25.03 / Ленинградский государственный институт культуры им. Н. К. Крупской. Ленинград, 1984.

Насар М. А. Ф. Основи формування та розвитку фондів в центрах навчальних ресурсів. Каїр, 2003.

Омар А. Технічні процеси для наукових бібліотек: комплектування, облік, обслуговування. Дару н-Нагдаті ль-Арабіййат, 2001.

Професор доктор Ахмад Анвар Омар (1920–1992) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lis.edu.eg.new2/index.php?option=comcontent&view=article&id=374:2012-05-19-17-13-22&catid=54:2012-05-19-18-55-50&Itemid=254>. – Загол. з титул. екрана. – Перевірено 8.04.2013.

Саліх абду Ллаг Х. Технічні процеси в бібліотеках та інформаційних центрах: комплектування, каталогізація, класифікація. Муассасату ль-Варак – Амман – Йорданія, 1999.

Салямат А. Х. М. Інформаційні послуги та розвиток бібліотечних фондів. Дару ль-Фікрі ліль-Табааті ва Н-нашрі ва Т-тавзіі, 1997.

Тафаззоли А. Наука управління государством в Сасанидском Иране // Иран-Наме, 2008, № 2.

Халіфа Ш. Формування та розвиток фондів в бібліотеках та інформаційних центрах: вивчення теоретичних та практичних аспектів. Александрія.

Шараф Ад-Дін Т. Вступ до бібліотекознавства та інформаційної науки. Єгипет: Ад-Дару д-Давліййату, 2001.

Ford Stephen. The Acquisition of Library materials. Chicago, 1973.